

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 126 2005

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2006 och för recensioner 1 september 2006.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapetets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-23-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2005

får Lars Lönnroth förnamnet Larl, och John Lidow och Kristinn Jóhannesson förvandlas till hrr Lidow och Jóhanneson. Avhandlingen är sämre korrekturläst än någon bok av denna omfattning jag hittills läst! Till de små men irriterande felen hör också att den alfabetiska ordningsföljden i källförteckningen har råkat i olag, möjligen genom inflytande av något engelskspråkigt datorprogram; så listas t.ex. Grimberg *efter* Gödecke och Göransson (s. 384–385).

Emellanåt skockar sig korrekturfel, språkfel och faktafel i sådan grad att läsningen blir rent plågsam. Ett par exempel skall ges. En not på s. 319 (not 40) berättar om "Ebbe Kock" som "gav ut en egen version av skaldedikterna på originalspråket i *Notationes Norroena* 1923." Denna bok uppges sedan ha getts ut på nytt, "då med titeln *Den norsk-isländska skaldediktningen*". Att hon här döper om Ernst Albin Kock är illa nog, liksom att hon återger båda de nämnda titlarna fel (korrekta former är *Notationes Norræne* och *Den norsk-isländska skaldediktningen*; i det senare fallet lyckas Walette klämma in två felaktigheter i en och samma titel!). Men värre är att hennes beskrivning avslöjar att hon överhuvudtaget inte känner till dessa två så viktiga verk inom norrönforskningen. Ty det handlar om två helt olika verk, inte ett som Walette tror. *Notationes Norræne* är alls ingen "version av skaldedikterna", utan utgörs av samlingar av kommentarer till och korta uppsatser kring den norröna diktningen (både edda- och skaldediktning). "Runorna skrevs på samma diktmått – *fornyrðislag* och *drottkvætt* – som skaldedikterna", läser vi på föregående sida (s. 318). I detta korta påstående har det mesta blivit tokigt. En bättre formulering av samma tanke vore: "Runinskrifternas dikter var komponerade på samma versmått som eddadikterna". Walette kan inte skilja på runor och runinskrifter, hon använder felaktigt ordet 'diktmått' för 'versmått', hon tycks tro att alla inskrifterna som helhet är versifierade – i själva verket rör det sig om relativt sällsynta undantag –, hon gör det anakronistiska misstaget att tro att forntidens dikter *skrevs*, de var i själva verket muntligt komponerade, och hon tror att runverserna har samma versmått som skaldedikterna, trots att det enbart finns ett belägg för *drottkvætt*, skaldedikternas vanliga versmått, på en runsten (runversernas *fornyrðislag* dominerar eddadiktningen, men är mycket sällsynt inom skaldediktningen).

Så kunde jag fortsätta; av barmhärtighet avstår jag.

När dom skall fällas, när förtjänster och brister skall vägas på våg – då måste vi minnas Wallettes nya rön, hennes korrigering av bilden av 1700-talets sagasyn liksom hennes försök att nyansera bilden av Rudbecks möte med sagorna. Och periodöversikterna och referaten är ändå intressant läsning, om än knappast nydanande vetenskap. Men förtjänsterna kan inte ursäkta de många sakfelen, som till stor del gör boken oanvändbar för andra forskare, eller bristen på självständighet och djupare analyser. Ändå vore det trist att sluta där. Det finns mycket som gör att man trots allt känner hopp vid läsningen. 1700-talsavsnittet visar att Walette har förmågan att tänka nytt och självständigt, och överallt, i alla kapitlen, gör hon emellanåt intressanta noteringar och vidrör intressanta frågor. Min kritik ovan har flera gånger handlat om att hon tangerat problem hon inte utvecklat. Man kan, mer positivt, lägga tonvikten på det förra och uppskatta att hon ändå noterat problemen. Om Anna Walette läser in sig bättre på materialet och lämnar referatlusta och auktoritetstro bakom sig finns frön till många goda och intressanta analyser där. För historiker behövs inom norrönforskningen. De bör komma tillbaka!

Daniel Sävborg

Stefan Ekman, *"I skuggan af Din Graf, jag på min Lyra slår"*. *Carl Michael Bellmans dikter över döda i relation till dikttypens svenska tradition och funktion i nyhetspressen under senare delen av 1700-talet*. Proprius förlag. Stockholm 2004.

Stefan Ekmans Bellmanavhandling ägnas den äldre svenska tillfällediktningen. Det är ett område som efter Per S. Ridderstads forskningsinsatser och Stina Hanssons avhandling om Lucidor (1975) alltmer kommit att uppmärksammas som centralt för förståelsen av litteraturen före romantiken. Ännu är inte det väldiga fältet arbetat, och bland nyare forskningsinsatser märks avhandlingar av Ann Öhrberg (2001) och Janne Lindqvist (2002). Båda är viktiga utgångs- och jämförelsepunkter för Stefan Ekman eftersom de till stor del ägnas den del av 1700-talet då Bellman var aktiv.

Tillfällesdikter är skrivna till bestämda ögonblick i det sociala livet, främst bröllop och begravningar. Diktarten rörde sig på gränslinjen mellan

privat och offentligt. Primär läsargrupp var den uppuktade familjen och dess nätverk, men genom spridning i dels separatträck och dels tidningar kom diktypen att få en framträdande plats i den litterära offentligheten. Tillfället gav en ambitiös diktare chansen att visa sin förmåga.

Stefan Ekmans avhandling är framlagd i Göteborg och ägnas spelet mellan tillfällesdiktningens olika medier: muntlighet, skriftlighet, separatträck, tidningar. I centrum står Bellman som begravningspoet under fyra årtionden: 1760- till 1790-talen. Frågorna som avhandlingen vill besvara är hur konventionerna för genren såg ut och hur Bellmans dikter förhöll sig till traditionen. Vidare vill avhandlingsförfattaren utreda hur utformningen är relaterad till publikationsform och mottagare. Ekman vill också klargöra om förändringar skedde över tid och vilka Bellmans övergripande syften var med dikterna över döda. En av avhandlingens huvudteser är att begravningsdiktningen främst syftade till att främja och befästa Bellmans position som författare. (s. 17 f.) Ekman finner inga belägg för betalning och menar att syftet knappast heller var vittermeritering för en ämbetsmannakarriär. Dikterna är uttryck för – hävdar Ekman – social plikt gentemot t.ex. mecenater men kanske framförallt ett försök att främja och befästa positionen som författare. Detta låter sig sägas. Ekman betonar gärna bilden av Bellman som målinriktad och ”litterär” diktare, men en viss försiktighet bör nog ändå iakttas. Bellmans drivkrafter kan också ha varit hopp om såväl direkt eller indirekt pekuniär vinning som hopp om en tryggt avlönad ställning i staten.

Metodiskt utgår avhandlingen från retoriken. Begravningsdikter tillhör *genus demonstrativum*, lov- och klandertalen, och genom historien upprättades och traderades en rad konventioner genom poetiker och retorikhandböcker. En gravdikt av renässanstyp omfattar två delar, en som är allmänt inledande (*in genere*) och en personanknuten (*in specie*). Den senare struktureras i tre underavdelningar: lovprisning, sorg och tröst (*laus, luctus, consolatio*). Ofta vill dikten framställa den bortgångne som ett *exemplum*, en efterföljansvärd förebild. Detta förhållande illustrerar tydligt diktartens nära knytning till samhällslivet.

Avhandlingen visar en viss obalans när det gäller utnyttjandet av den äldre retorikens mångsidiga tänkande om språket och litteraturen. Begränsat utrymme ges frågor om *inventio* – vilka

typer av material och argumentationsmönster användes? Inte heller ges den plats man skulle önska åt frågor om språkets utformning och anpassning till rådande modeller. Visserligen görs många intressanta iakttagelser på dessa områden, men störst vikt läggs vid dispositionsfrågor. Förhållandet mellan avdelningarna in genere och in specie, och balansen mellan lov, sorg och tröst studeras ingående. Första kapitlet ägnas Bellmans äldre separatträckta och otryckta dikter över döda under perioden 1760–1780 i deras relation till traditionen. Ekman kan visa att dessa äldre arbeten är gesällprov inom den mer konventionella retorikens område. Principen om *decorum* styr – in specie-delarna tar hänsyn till adressatens börd, sociala ställning, kön och ålder. Lovprisningarna är förhållandevis stereotypa, och Ekman konstaterar att även om det finns en tendens till modernare uttrycksätt så är detta ändå svagt hos Bellman. Wallenberg var mer känslig för strömningarna i tiden och ger exempelvis starkare uttryck för expressiv och sentimental sorg. Avhandlingsförfattaren kan konstatera att Bellman inte gick i spetsen för förändringar, även om hans dikter efterhand blev alltmer inriktade på det personliga (något som även gäller Bellmans kolleger på tillfällesmarknaden). Han var knappast en litterär reformator, men han var känslig för de möjligheter som nya skrivsätt gav. Liksom i politiken tycks han inom litteraturen ha varit en opportunist. Från 1767 ändrar Bellmans separatträckta dikter över döda karaktär och blir långsamt mer intima och litterära. Men de liknar fortfarande Lasse Lucidors.

Kapitel två koncentreras på tidningspublicerade dikter över döda. Dels undersöks tre tidningar i Göteborg och Stockholm (*Hwad nytt?*, *Hwad nytt?*, *Dagligt Allehanda* samt *Stockholms Posten*.) Dels analyseras ett tiotal tidningspublicerade 1770-talsdikter av Bellman. Göteborgsmiljön lyfts särskilt fram, och det noteras att Bellman ofta förekom i *Hwad nytt?* *Hwad nytt?* Detta förklaras av Ekman som en karriärsatsning. Bilden han framkallar är den av hovpoeten på uppmarsch. Göteborgspubliseringsarna är ett strategiskt grepp och den som stödjer Bellman är Johan Simmingsköld, göteborgsfödd hovgunstling i Stockholm. Ekman menar alltså att Simmingsköld är den pådrivande befordraren av Bellman i Göteborg, men även om detta är fullt möjligt är Ekmans indicier inte tillräckliga. Idén att Bellmans vitterhetsuppvisningar var planlagda satsningar för att upp-

fattas som seriös poet och landets främsta tillfällesdiktare är tilltalande men inte helt lätt att bevisa.

Om Bellman hoppades få erkännande som landets stora bröllops- och begravningsförfattare måste han ha drabbats av ett hårt slag år 1778 när Kellgren i Stockholmsposten angrep de ”rimkräk” som publicerade sig i tid och otid och var oförmögna till högre litterära uppgifter. Tillfällesdiktningens historia är full av angrepp på småpoeternas bristande kvaliteter och 1700-talet är inget undantag. Ekman visar hur man några år tidigare i göteborgstidningarna hade angripit tillfällesdiktare som brast inte bara i decorum utan också i grammatik, ortografi, metrik och bildspråk. I kampanjerna gjordes skillnad mellan de som kunde och de som inte kunde, men den traditionella tillfällespoesins form och innehåll ifrågasattes inte. Denna skolfuxkritik var alltså knappast en utmaning mot Bellman. Men den snillekritik som Kellgren formulerade kan ha varit desto mer drabbande. Kellgren delade in litteratörerna i en hierarki bestående av snillen, poeter och rimkräk. Hans blixtrande attacker på den sista kategorin medförde att ribban för det acceptabla höjdes, och vad Stefan Ekman försöker göra i sitt tredje kapitel är att bygga ut idén om att Kellgrens angrepp på den svaga tillfällesdiktningen skulle ha vara huvudorsaken till denna diktarts drastiska nedgång under 1770-talets slut.

Ett indirekt offer kan alltså ha varit Bellman. Hans spelplats som tillfällesdiktare blev plötsligt mindre lockande. Ekmans övergripande bild av förändringarna i det litterära klimatet är nog riktig. En nyorientering sker vid denna tid och Ekman har ett spännande men alltför kort avsnitt om tillfällesdiktningens förlorade oskuld. Det går att skönja en utveckling mot mångtydighet, politisering och samhällskritik, men Ekman är tvungen att lämna detta spår som leder alltför långt från Bellman och dikterna över de döda.

Kapitlet är tankeväckande. Jag reagerar dock mot utmålandet av Kellgren som dramats slemme bov. Ekmans sympati med Bellman är påfallande, och han underbygger bilden av ett motarbetat och missförstått geni. Det går nog ändå inte att komma ifrån att Kellgrens utmanande angrepp på självbelåten amatörism, fångad i stelnad tradition och skolbokskonventioner, medförde en hårdhänt vitalisering av det litterära klimatet. En som verkligen drog nytta av lektionen var ju för övrigt Bellman. Kanhända var hans tystnad på tillfäl-

lesdiktningens område under början av 1780-talet en nyttig kvarsittning, då han fick tillfälle att läsa över läxorna – det räcker inte med formler och konventioner.

Avhandlingens fjärde kapitel vill ge en allmän bild av tidningspublicerade dikter över döda i Stockholm och Göteborg under 1780- och 1790-talen. Tillfällesdiktningen håller på att förlora förfästet och endast 40% av de 450 undersökta dikterna från tre utvalda år hör till diktarten. Hälften av dessa är dikter över döda. Allt färre dikter skrivs över högadelns kvinnor. Dikter över män i lägre samhällsklasser blir fler. Detta exemplifierar den långsamma deklasseringen av tillfällesdiktningen. Innehållsmässigt är dikterna ganska stabila, även om Ekman kan visa på in genere-inledningarna som är allt mer diktjagcenterade och alamodiskt sentimentala. De olika typer av ”anspråk” som Ekman skiljer ut är det religiöst-diktiska, det vittra och det personliga. Uppdelningen är användbar och belyser dikternas funktion i samhället i stort och inom den litterära offentligheten.

Det femte kapitlet är avhandlingens kanske mest intressanta och skildrar Bellmans återkomst på tidningsscenen. Mellan 1780 och december 1783 publicerades inga Bellmandikter över döda i pressen, och Ekman tycker sig alltså se tecken som tyder på att det är Kellgrens allmänna angrepp mot tillfällesdikter som är orsaken. Från tiden därefter finns 24 dikter över döda varav huvuddelen är publicerade i tidningar. De mottagargrupper som identifieras är välbeställda borgare, umgängesvänner och ordensbröder samt släktingar och sociala jämlikar. Undersökningen tar sin utgångspunkt från dikternas anspråk, och de dikter som har långa, utarbetade inledningar kan indelas i sådana med vittra eller religiösa anspråk. Berättarpositionen diskuteras och i dikterna med en kort eller ingen inledning alls koncentreras Ekmans intresse på diktjagets kommentarer till den egna dikten och till motivet ”Den misslyckade karriären”. Undersökningen sker genom analyser av lämpliga dikter, och skillnaden i social funktion mellan 1600- och 1700-talets begravningsdikter klarläggs. (s. 295) Medan Lucidor lovprisar de döda utifrån samhällelig position, tecknar Bellman ofta en bild där yrkesverksamheten utgör en negativ bakgrund, mot vilken positiva personliga egenskaper målas upp. Förhållandet är intressant, men dock inte unikt för Bellman. I Janne Lindqvists avhandling visas på ett liknande sätt hur

social och yrkesmässig roll får stå tillbaka för personliga egenskaper. Lindqvist relaterar detta till ett spel om makt och inflytande. Nya samhällsgrupper måste hitta nya sätt att legitimera sin position. I Ekmans analys anar man att han snarare vill se motivet med karriärens oviktighet som ett uttryck för Bellmans egna värderingar. Återigen skönjs en biografisk-psykologisk linje i Ekmans undersökning.

Efter att ha gått igenom Bellmans sena dikter konstaterar Ekman att de är mångsidiga, ofta litterärt effektiva, men inte längre en merit för Parnassen. Istället fungerar Bellman i dessa sammanhang som sällskapsdiktare. Outsagt finns idén om att tillfällesdikter inte längre dög som riktigt vittherhet.

I avhandlingens avslutning tvingas Stefan Ekman konstatera att gravdiktaren Bellman litterärt inte kan jämföras med episteldiktaren. Men han kan visa på större förändringar inom genren än vad tidigare forskning velat medge. De variationsmöjligheter och den frihet som ändå finns inom tillfällesdiktningen lyfts fram, liksom att Bellman allteftersom intar en mer professionell hållning. Hans tilltal blir allt mer publikt. Men slutomdömet i avhandlingen är att Bellman till sist tvingades finna sig i en måttlig position i det litterära fältet. Diktarens försök att på 1770-talet bli landets ledande tillfällesdiktare blev en jakt efter vind, eftersom diktarten snabbt förlorade sin ställning. Blygsamheten i vissa av de sena dikterna tycks Ekman vilja se som en spegling av en lätt stukad författare.

Avhandlingens första tryckning plågas av besvärande många korrekturfel och ombrytningsfel. Ibland har obegripligheter uppstått i texten. Svaret för många av dessa brister faller på förlag och tryckeri, och en ny och översedd tryckning är utlovad. Detta kommer att ge författaren tillfälle att åtgärda ofullständigheter och felaktigheter i t.ex. personregister och litteraturförteckning. Önskvärt är också att hänvisningar till använda primärtexter ses över. När det gäller separattruck av tillfällesdikter räcker det knappast att göra en allmän hänvisning till Kungliga Bibliotekets verser till enskilda, utan en generös bibliografering bör ske. "Hittbarhet" är ett nyckelord. Ett exempel: på sidorna 259 och 268 diskuteras en i samtiden publicerad dikt över Lorentz Westman. Men för att hitta till denna måste man tillbaka till en uppräknig av dikter på sidan 256 och till

not 57. Först där anges att texten är hämtad från standardupplagan av Bellmans skrifter (StU). Det faktum att inte de bevarade handskrifterna utan StU:s text har legat till grund för analysarbetet väcker i sin tur frågan om textval. Förmodligen är valet av StU arbetsekonomiskt och fullt försvarbart, men det kunde ha diskuterats utförligare.

Citaten är i ganska god ordning. Akribin i avhandlingen är inte perfekt men med tanke på det svåra materialet förhållandevis god. Någon gång brister dock citattekniken allvarligt. På s. 239 citeras den välkända "Anacreon, hvar är ditt lof?"-strofen ur Kellgrens "Mina Löjen". Denna sägs vara hämtad ur *Hwad Nytt? Hwad Nytt? 1778*. Men noten visar att den i avhandlingen återgivna versionen är hämtad från i Vitterhetssamfundets textkritiska utgåva, inte från tidningstrycket. I *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* saknades fyra verser och ett ord var censurerat. En noggrann läsare kan med hjälp av notapparaternas beskrivningar reda ut det rätta förhållandet – men avhandlingen skulle här, och även på andra håll, tjänat på en större noggrannhet och tydlighet.

Utnyttjad sekundärlitteratur är väl redovisad, även om kraftfullare sammanfattningar av t.ex. Ann Öhrbergs och Janne Lindqvists forskningsresultat skulle ha kunnat göras. På så sätt hade Ekmans egna insatser fått en tydligare profil.

Den stränge opponenter kan alltid hitta punkter att kritisera. Jag kan tycka att avhandlingens titel är otymplig och inte helt rättvisande. Det framgår inte att undersökningen gäller Bellmans *tillfällesdikter* över döda, annars hade många andra Bellmantexter bort inkluderas, exempelvis den gripande epistel 65 – den om styrmandottern Gretgen – eller parentationerna i Bacchi Orden. Det vore också möjligt att föra en utförligare diskussion om termer och begrepp. Vad är egentligen "en dikt över en död"? Ekmans definition är att det är en dikt "som skrevs med anledning av en persons bortgång eller dennes begravning och som presenterades i någon form av offentligt sammanhang." (s. 12) Ett antal diktkategorier exkluderas: parodier, stilövningar, religiösa meditationer, minnesdikter. Jag tror att avgränsningarna här skulle kunna problematiseras ytterligare. Kan exempelvis litterära skildringar av verklighetens döda skiljas från dikter om fiktionens världens döda? Bellman skrev flera gravdikter över människor han inte träffat, och kanske inte ens hört talas om förrän de var döda. Bellman behövde alltså inte ha något som helst personligt förhål-

lande till den döda för att dikten skall kunna ingå i Ekman's undersökningsmaterial. Hur motiveras då avgränsningen mot fiktiva begravningsdikter? Eller parodiska dikter över verklighetens döda? De avgränsningar som görs är inte alls orimliga, men de skulle kunna diskuteras utförligare.

Stefan Ekman visar stor kunskap om Bellmans tidsepok och gör många intressanta nykopplingar. Några gånger kan jag tycka att det finns en tendens till övertolkningar av historiska indicier. Tidigare har Simmingskölds möjliga inblandning i lanseringen av Bellman i Göteborg nämnts – frågetecknet blir i avhandlingen så småningom ett utropstecken, och på s. 147 hävdas att en dikt över en von Seth troligen skrevs ”på begäran av Simmingsköld”. Här vore en mer övertygande argumentation önskvärd. Jag kan också tycka att det görs övertolkningar i litteraturanalyserna. Ekman läser fyra av stroforna i Bellmans dikt över sin mor Catharina i relation till berättelsen om bibelns Job. (s. 76 f.) Här är kopplingarna till bibeltextern alltför tunna, menar jag. De specifika överensstämmelserna är för svaga för att motivera en sammanställning, och de allmänna överensstämmelserna (den av sorger drabbande människan i diskussion med Gud) en uttunnad litterär standard-situation.

En diskussion om den teoretiska och metodiska basen för avhandlingen hade också varit välgörande. Jag ser tre fundament: retorik, litteratursociologi och Bellmans biografi. Men de tre fundamenten ligger i halvkugga. Avhandlingen är givetvis inte biografiskt-psykologiskt upplagd, men bilden av Bellman som missförstådd och motarbetad är ett väsentligt redskap när Ekman försöker få grepp om sin uppgift. Avhandlingen är inte heller uttalat litteratursociologisk. Ändå är ett sådant förhållningssätt absolut oundgängligt vid studier av äldre tiders tillfälleslitteratur. Ekman har en sund blick för litteraturen som samhällsfenomen och kan rätta till en del tidigare missförstånd, till exempel den överdrivna föreställningen om att nedgången i separattruckta tillfällesdikter skulle förklaras av att litteraturarten helt enkelt flyttade över i tidningarna. Ändå förefaller frågan om ekonomiska drivkrafter ha hamnat i bakgrunden, såväl vad gäller Bellman som tillfällesdiktningen i allmänhet. Att avhandlingen är influerad av den klassiska retoriken är tydligt – inte minst genom terminologin. Men även på detta område saknar jag en belysning av förutsättningarna. En ansats görs att uppmärksamma oralitetsfrågan, bland an-

nat med utgångspunkt hos Walter J. Ong, men den blir egentligen inte utförd. Och som redan nämnts tenderar ibland retoriken att reduceras till en fråga om dispositionsmönster. Med en bredare retorikhistorisk ansträngning skulle den för oss så annorlunda dynamiken i tillfällesdiktningen kunnat framhävas ytterligare. Koncentrationen på mönster och formelbundenheten kan bli anakronistisk.

Det går inte att komma ifrån att det finns en del svagheter i avhandlingen. Den skulle ha tjänat på en starkare fokusering och koncentration. Som det nu kan avhandlingen förefalla splittrad, inte minst eftersom Ekman försöker täcka så vida fält. De snabba perspektivskiftena (Bellmans dikter, andras dikter, tidningarna, separattrucken, Stockholm, Göteborg osv.) förstärker upplevelsen. De många osäkerhetsmomenten i forskning av detta slag medför också att klarheten någon gång blir lidande. Men det skall också med eftertryck sägas att Stefan Ekman givit sig i kast med ett viktigt och svårplöjt forskningsfält. Han har sinne för de mer okända sidorna av Bellmans författarskap och djup känsla för sin forskningsuppgift. Avhandlingen är en viktig angöringspunkt i den fortsatta forskningen om Bellmans dödsdiktning.

Nästa steg vore att sätta in resultatet av griftskriftsanalyserna i större sammanhang. För Bellmanforskaren är naturligtvis frågan om tillfällesdikternas relation till det övriga författarskapet viktigast. I första hand skulle man vilja ha dödsdiktningen i *Fredmans epistlar* ytterligare belyst. Litteratursociologiskt vore en utredning av tillfällesdiktningens fortsatta öden välkommen. Ekman visar hur Bellman tvingades till nyorientering. En central dikttyp marginaliserades plötsligt mitt under hans karriär. Och ändå fortsätter traditionen. Som bekant är fortfarande Tegnér flitig på området. I nationalupplagan av hans *Samlade skrifter* från 1876 finns inte mindre än 44 ”graf-sånger” från perioden 1804–1843. Enligt Tegnér's eget brev till Kullberg 7/2 1805 var det en gravdikt över bryggardottern Anna Maria Pålsson, införd i *Lunds Veckoblad* 19/12 1804, som gjorde att Svenska akademien fick ögonen på honom. För retorikforskningen, slutligen, tjänar Ekman's avhandling som en utgångspunkt för ytterligare fördjupning av frågor om 1700-talslitteraturens argumentations- och motivmönster, om dess språkliga drag och om dess sätt att lösa konflikten mellan traditionsanpassning och utmanande nyska-

pande. Denna retoriska konflikt måste lösas i varje litterärt intressant epok. Inte minst vore det önskvärdt om ytterligare försök gjordes att hantera de svårfångade men oundvikliga frågorna om muntlighet i Bellmans och det sena 1700-talets diktning. Även här blir Stefan Ekmans avhandling en viktig utgångspunkt för vidare forskning.

Lars Burman

Anne-Christine Lindvall, *Anpassade för tillfället. Bruket av personvers i Norrköpings Tidningar 1760 till 1869*. (Linköping Studies in Arts and Science 298). Linköping 2004.

Anne-Christine Lindvalls avhandling rör sig inom ett område där mycket fortfarande är ogjort, studiet av de litterära genrernas roll i nyhetspressen, och det är heller inget dåligt ämnesval att ta itu med tillfällesdiktningen i den äldsta ”riktiga” tidningen – grundad 1758 är *Norrköpings Tidningar* det enda ännu existerande organ som kan följas ända från ”repertoardiktningens” epok fram under många år av genomgripande förändringar inom pressen och litteraturen. Att tillfällesdikt i form av personvers ”alltid” florerat i pressen är också väl känt, men de undersökningar som finns vid sidan av Lindvalls berör nästan enbart tiden före 1800; nästan samtidigt med Lindvall kom Stefan Ekman med sin avhandling om Bellmans ”dikter till döda” i Stockholms- och Göteborgstidningarna under 1700-talets tre sista decennier (*”I skuggan af Din Graf, jag på min Lyra slår”*, 2004), och bland äldre insatser kan nämnas Sverker Eks och Åke-Hugo Hansons kommenterade förteckning av versbidragen i *Stockholms Posten* under 1770–1780-talen (1948–1953) och Stellan Arvidsons kategorisering av tillfälleslitteraturen i Göteborgspressen under 1770-talet (*Passionernas diktare*, I, 1989). Lindvall spänner som synes över en betydligt längre tid och har valt en mer allmänt kommunikations- och receptionsteoretisk uppläggning än Ekman men betonar också att tidningens olika texttyper och speciella framställningsform skapar en kontext som påverkar läsarens upplevelse och tolkning; personverserna i materialet ”går därmed inte att studera separat från sitt tidningssammanhang” (s. 17).

Uppgiften att registrera alla litterära texter av ett visst slag i en tidning under 110 års tid kan tyckas väl mastodontisk. Lindvall har också be-

gränsat sitt material till vartannat decennium från och med 1760-talet, vilket ändå ger ca 5 700 tidningsnummer som genomsökts med sikte på personverser över enskilda, dvs. icke-kungliga personer. Den samlade skörden stannar vid 241 dikter, varför man gärna instämmer i Lindvalls omdöme att personversen förekommer ”sparsamt”, men genren saknas ändå bara i ett par enstaka årgångar och antalet verser per årtionde varierar så pass måttligt som mellan 26 och 56. Sett till antalet verser per antalet utgivna nummer innebär dock 1800-talet en nedgång – om tidningsläsaren på 1780-talet fann en persondikt i genomsnittligt vart trettonde nummer så handlar det under det särdeles klena 1840-talet om intervall på ca 40 nummer, under 1860-talet ca 24 nummer. I 1700-talets små kvartoblad kunde versbidragen därtill utgöra dominerande textslag men blev under 1800-talet mycket mindre iögonfallande på grund av tidningens formattillväxt och mer varierade innehåll.

Dessa data redovisas i kap. 2, ”En översikt över personversen i *Norrköpings Tidningar*”. Dessförinnan har Lindvall i ett inledningskapitel, ”Personversen är en del i ett kommunikationsnät”, skisserat genrens utveckling ur den epideiktiska, dvs. ”förevisande”, lovprisande eller klandrande retoriken och beskrivit den som tillfällesdikt syftande på en eller flera bestämda personer och därför ”vanligen” benämnd personvers. Det är förvisso en inarbetad term, men när Lindvall som stöd åberopar Per S. Ridderstad (*Vad är tillfällesdiktning?*, 1980) så borde det ha nämnts att denna auktoritet själv uttryckligen ogillar den med hänvisning till att de retoriska mönstren gällde för alster i både bunden och obunden form. Stefan Ekman talar som sagt om ”dikter över döda” istället för personvers och Janne Lindqvist begagnar heller inte termen i sin undersökning av separatpublicerade ”tillfallestryck till handelsmän” före 1780 (*Dygdens förvandlingar*, 2002), fastän det även här mestadels rör sig om versifierade texter. Lindvall noterar att tillfällesdiktningen kan rymma både vers och prosa men gör i övrigt få distinktioner och fördelar utan mycket problematiserande ”personversen” på de traditionella undergrupperna sorge- och begravningsdikter, hyllningsdikter och bröllopsdikter, medan den polemik på vers som emellanåt ”flödade rikligt på tidningssidorna” utesluts. Mer än kortfattat berörs heller inte de allmänna genreaspekterna och de eventuella problemen med att ge kriterier för